

Bursa'nın Tabela Ressamları

Murat ERTÜRK¹

Öz

Bilgisayarlı grafik üretim sürecinden önce yereldeki görsel iletişim ürünlerinin çoğunluğu ticari sanatkarlar tarafından hazırlanmaktadır. Bu sanatkarlar tarafından hazırlanan levha, tabela, cam yazısı, duvar yazısı, apartman isimliği, bez afiş gibi ürünler bölgenin görsel iletişim ihtiyaçlarını karşılar. Aynı zamanda kentin görsel kültürüne katkı sağlayan görsel iletişim tasarımı tarihinin de önemli unsurlarıdır. Bu açıdan anonim olarak günümüze kadar gelen tabelaların, tabela ressamlarının ve çalışmalarının belgelenmesinin ulusal görsel iletişim tasarımı tarihimize katkı sağlaması bakımından önem taşıdığı düşünülmektedir. Bu çalışma, Türkiye'nin en kalabalık dördüncü kenti olan Bursa'da tabela ressamlığı yapmış Cemal Nadir Güler, Mustafa Tezmen, Mehmet Büyükcoşkun, Necdet Şapolyo ve Rahmi Tartan gibi sanatkarlar ve yaptıkları çalışmalarla sınırlandırılmıştır. Çalışmada alanyazın incelenmiş, adı geçen sanatkarların birinci dereceden akrabalarıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış, ilgili bilgi ve belgelere ulaşılmıştır. Araştırma ile tabela ressamlığı mesleği, bu mesleğin önemi ve Bursa'da adı geçen sanatkarların üretimlerinin tanıtılması, yerel görsel iletişim tarihine katkı yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bursa, Tabela Ressamları, Cemal Nadir Güler, Mehmet Büyükcoşkun, Rahmi Tartan

Sign Painters of Bursa

Abstract

Before the computer graphics production process, most local visual communication designs were produced by commercial artists. Products such as plates, signs, window signage, building signs, nameplates, and cloth posters prepared by these artists meet the visual communication needs of the region. At the same time, they are essential elements of the history of visual communication design, which contributes to the city's visual culture. From this point, the anonymous documentation of

¹Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, ORCID NO: 0000-0001-9761-5906, merturk@sakarya.edu.tr

signboards, sign painters, and their work; It is thought that it is essential in terms of contributing to our national visual communication design history. This study is limited to commercial artists such as Cemal Nadir Güler, Mustafa Tezmen, Mehmet Büyükcoşkun, Necdet Şapolyo, and Rahmi Tartan, who worked as a sign painter in Bursa, the fourth-most populated city in Turkey, and their works. In the study, the literature was examined, semi-structured interviews were done with the first-degree relatives of the mentioned artists, and relevant information and documents were reached. The research is aimed to introduce the profession of sign painting, its importance and the productions of the artists mentioned in Bursa and to contribute to the history of local visual communication design.

Keywords: Bursa, Sign Painters, Cemal Nadir Güler, Mehmet Büyükcoşkun, Rahmi Tartan

Bilgisayarın grafik üretim süreçlerine girmesinden evvel, özellikle yerelde üretilen görsel iletişim ürünleri resim veya tasarım eğitimi almayıp usta-çırak ilişkisiyle mesleği öğrenmiş kişilerce yapılmaktadır. Bu ürünler arasında basım yöntemi ile çoğaltılmayan ve hüner gerektiren “tabela, dükkân cam yazıları, apartman yazıları, yönlendirme yazıları gibi işleri gerçekleştiren kimselerden ise *fırça tabelacısı* veya *tabela ressamı* olarak bahsedilmektedir” (Güneysu Canbek, 2020, s. 4).

Reklam ve tasarım sektörü İstanbul gibi büyük kentlere göre daha az gelişmiş olan yerlerde, yerelin dinamiklerine göre değişen bir seyir izlemektedir. Hatırı sayılır bir tabelacılık geleneğine sahip olan Bursa’da tabela ressamlarının yetişmesine kaynaklık eden başlıca dinamikler arasında Osmanlı İmparatorluğu’na başkentlik yapması, tarihî camilerin bulunması nedeniyle gelişen hattatlık, İstanbul’a yakınlığı, sanayi ile büyüyen bir kent olması sayılabilir. Latin alfabesine geçiş ile kurumların ve özel sektörün tabelalarının yeni harflere çevrilmesi gerekliliği tabela sektörünü hızlandırmış, bu görevi öncelikle bölgedeki yerel ressamlar ve hattatlar üstlenmiştir. Latin alfabesinin kabulünden bilgisayar destekli üretime geçilene kadar olan süreçte, Bursa’daki tabela ressamları arasında başta Cemal Nadir Güler olmak üzere Mustafa Tezmen, Mehmet Büyükcoşkun (1921–2012), Necdet Şapolyo (1928–2010) ve Rahmi Tartan (1934–2020) gibi isimlerin adı öne çıkmaktadır. Öncü olmalarına ve kentin görsel iletişim tarihinde önemli yer tutmalarına rağmen yazılı kaynaklarda bu sanatkârlara ilişkin bilgi, belge oldukça azdır. Tabela gibi günlük iletişimde kullanılan ürünlerin çoğunun imzasız olması, kayıt altına alınmaması, zamanın etkisi ve kentsel dönüşüm gibi nedenlerle yok olmalarının da bunda etkisi bulunmaktadır.

Yöntem

Araştırma tarama modelindedir. Adı geçen sanatkârların üretimlerinin belgenebilmesi için Cemal Nadir Güler ve Mustafa Tezmen ile ilgili alanyazın incelenmiş, araştırmaya katkı sağlaması adına nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Mehmet Büyükcoşkun, Necdet Şapolyo ve Rahmi Tartan’ın birinci dereceden yakınları ve tanışıklığı olan toplam yedi kişi ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. 2022 yılının Ocak ila Aralık ayları arasında yüz yüze, çevrimiçi, e-görüşme ve/veya telefon ile görüşülen kişilere, çalışmanın amacı anlatılmış ve ilgili sanatkârın hayatına, üretimlerine ilişkin biyografi oluşturmak amacıyla açık uçlu bir soru sorulmuştur. Görüşmecilerden izin alınarak ve kendilerine yayımlanacağı bilgisi verilerek görüşme yapılmıştır. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen verilerle ilgili herhangi bir analiz yapılmamış olup alınan

bilgilere, doğrudan ve dolaylı alıntılar şeklinde yer verilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen veriler ışığında tabela ressamlığı mesleği, mesleğin önemi ve adı geçen sanatkârların üretimlerinin tanıtılması amaçlanmıştır.

Bursa'nın Tabela Ressamları

1326–1365 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapan Bursa, başkentliğin getirdiği ticari, mimari ve kültürel mirası geleceğe taşıması, coğrafi konumu, İpek Yolu'nun üzerinde oluşu gibi özelliklerden dolayı ticaretin, kültürün ve sanatın merkezlerinden biri olma özelliğini kaybetmemiştir. 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ile kültür ve sanat alanında atılan adımlarla birçok sanatçı yetişmiştir. Bursa'nın yetiştirdiği sanatçılardan biri olan ve karikatürleriyle tanınan Cemal Nadir Güler, bir dönem tabelacılık da yapmıştır (Yücebaş, 1957, s. 20).

1902 yılında Bursa'da doğan karikatürist, tabela ressamı ve hattat Cemal Nadir Güler (1902–1947) ailesinin yükünü hafifletmek için önce bir kasnakçının yanında çırak olarak çalışmaya başlar ancak yaptığı iş kuvvet gerektirdiğinden zayıf olan bedeni kaldıramaz, hastalanır. Ailesinin içinde bulunduğu maddi durum nedeniyle bir süre sonra makinecinin yanında tekrar çalışmaya başlar (Yücebaş, 1957, s. 20). 8 Temmuz 1920 tarihinde Bursa'nın işgal edildiği sıralarda memur olan babasının işine son verilmesi neticesinde ailesinin yaşadığı maddî zorluk nedeniyle bir tabela atölyesi açar (Güler, 1947). Bursa'da ticaretin yoğun olduğu ve birçok sanatkâra ev sahipliği yapan hanlar ile çarşı bölgesi, tabela atölyesi açmak için en uygun yerlerden biridir. Dalkılınc'ın (2018) verdiği bilgiye göre Güler, Ulu Cami'nin aşağısında Sahaflar Çarşısı'nın içerisinde açtığı atölyesine Hattat ve Ressam yazan bir levha asar. Daha çok levhaların ve tabelaların üzerine yazılar yazar, fırsat buldukça da suluboya resimler yapmaya devam eder. Sipahioğlu (2007), güçlü desen yeteneği sayesinde Güler'in tabelalarında yazıdan çok resim bulunduğunu belirtir (s. 66). Ressam Şefik Bursalı da (1903–1990) henüz lise çağlarındayken Güler'in yanında tabelacılık yapanlardan biridir. 1926 yılında gazete ve dergilerde çalışabilme umuduyla taşındığı İstanbul'da tutunamayan Güler, kısa süre sonra Bursa'ya döner (Dalkılınc, 2018).

1930'lu yıllarda Ünlü Cadde ile Yeniyol'un kesiştiği köşede bugünkü İskender Kebapçısı'nın yanında Millî Sinema açılır (Bilgi, 2006, s. 96). Güler bu sinemanın karşısında küçük bir dükkân açar. Aynı zamanda program değiştikçe Millî Sinema'nın yenilenen kapı reklâmlarını yazar, sinemaya gidenler film aralarında Güler'in cam üzerine *Hattatların Meraklısı, Meraklıların Hattatı* yazan reklamını perdeye yansımış olarak okurlar (Dalkılınc, 2018). 1928 yılında Harf Devrimi ile Latin harfleri kabul edilince okulların, resmî dairelerin,

Görsel 1. Cemal Nadir Güler'in Bursa'da tabelacılık yaptığı yıllardan bir görüntü, 1924 (Yavuz, 2002, s. 4).

ticarethanelerin levha ve tabelâlarının yeni harflere çevrilmesi gerektiğinden, Güler'in Bursa'da açtığı tabela dükkânının işleri artar (Dalkılıç, 2020). O dönem kentteki tüm işyerlerinin tabelalarında bulunan yazı ve resimlerin Güler'in elinden çıktığı söylenir (Sipahioğlu, 2007, s. 66). Güler, bu sırada Sahaflar Çarşısı'ndaki küçük dükkânını bırakır ve Ulu Cami civarında İhsan Zekâi'nin büyük ve geniş dükkânının yarısını kiralar. Dalkılıç'ın, o dönemde Bursa'daki tabelaların küçük boyutlarda ve tekdüze olarak yazıldığını ancak Bursa tabelacılığına resmi soka ilk kişinin Güler olduğunu vurgulaması önemlidir. Yaptığı çalışmalar öyle beğenilir ki dükkânının içi tabelalarla dolar. Güler'in yakın arkadaşı Bursalı Gazeteci Rıza Ruşen Yücer, Güler'in durmadan dinlenmeden çalıştığını, konuşurken dahi işini bırakmadığını söyler. Rıza Ruşen, o dönemde Bursa'da kumaş üzerine yağlıboya çiçek, kuş, manzara yaptırma modasının olduğunu Güler'in de tabelacılıktan kalan vaktinde bu siparişlerle uğraştığını yazar (Dalkılıç, 2018). Tabelacılıktan edindiği kazancın yeterli olmasına rağmen Akşam gazetesi yöneticilerinden Necmettin Sadak'ın iş teklifini kabul ederek İstanbul'a giden Güler, tabelacılığı bırakarak yeni bir döneme adım atar (Dalkılıç, 2020).

Görsel 2. Mehmet Tefvik Tunaşat ve yaptığı resimlerden örnekler (Tunaşat, tarihsiz).

Tabela ressamı Süleyman Gümüş (d. 1944) çırağılığı başladığı 1957 yılında Bursa'da faal olan ressamlardan birinin Tahtakale civarında dükkânı bulunan, yazdığı tabelalara *TT* şeklinde imza atan Mehmet Tefvik Tunaşat olduğunu söyler (Kişisel iletişim, Nisan 2022). 30 Ağustos 2022 tarihinde yapılan çevrimiçi görüşmede kızı Onur Tunaşat'a görüşme kapsamında belirlenen sorular sorulmuş, kendisi şu bilgileri vermiştir: "Babam Mehmet Tefvik Tunaşat (1891-1968), Eski İstanbullu bir ailedendir. Asker olan babasının Basra görevi sırasında, 7 yaşından 14 yaşına kadar orada yaşadığı için Arapça bilirdi. Babamın asıl memuriyeti PTT müdürlüğüydü. Resim ve hat sanatıyla uğraşmış, kendi kendini yetiştirmiştir" (Tunaşat, kişisel iletişim, Ağustos 2022). Tunaşat, çoğunlukla mesai arkadaşlarının portrelerini ve manzaraları resimler (Görsel 2). Müftülüklerle iletişime geçip yolladığı hat çalışmalarının fotoğraflarından aldığı siparişlerle Türkiye'nin pek çok camisinde çalışmaları yer alır. 1957 yılında ise Bursa'dan ayrılır (Tunaşat, Kişisel iletişim, Ağustos 2022).

Bursa'da adı öne çıkan tabela ressamlarından biri de 1940'larda Bulgaristan'ın Varna kentinde lise eğitimini tamamlayıp Bursa'ya göç eden ressam ve hattat Mustafa Tezmen'dir. Süleyman Gümüş, Tezmen'in yüksek sanatkârlığına vurgu yaparak o dönem Bursa'da çok az sayıda sanatkârın bulunduğunu, kentin en eski ustalarından olduğunu ve herkesçe tanındığını söylemektedir (Gümüş, kişisel iletişim, Nisan 2022).

19 Ocak 1948 tarihli *Hacı Ağa Gazetesi*'nde belirtildiği üzere Tezmen, Cumhuriyet döneminde de hattatlığın ve sanatın merkezi olmayı sürdüren Tuzpazarı'nda bir atölye açar (Kaplanoğlu, 2013, s. 62). 1958 yılında çıkan yangınla büyük bölümü yok olan Kapalı Çarşı bölgesindeki her biri birbirinden farklı harflemeleri içeren tabelalar, Tezmen'in elinden çıkmadır (Gümüş, kişisel iletişim, Nisan 2022). Tezmen atölyesinde birçok isimle çalışır, birçoğunu da yetiştirir. Bursa'da Tezmen'in yanında çalışıp kendisinin İstanbul'a taşınmasıyla ona eşlik eden Mehmet Natık Süzen (1935–2008) bu isimlerden biridir (Eligür, 2015, s. 104).

Görsel 3. Semih Büyükcoşkun ile babası Mehmet Büyükcoşkun, Orhan Cami'nin altında Koza Han'ın girişindeki dükkânının önünde (Dostoğlu ve diğerleri, 2010, s. 363).

Görsel 4. Dükkânın bugünkü görünümü (Ertürk, 2022)

Tezmen'in Bursa'da yetiştirdiği önemli isimlerden biri, 1921 yılında Kırklareli'de doğan Mehmet Büyükcoşkun'dur (1921–2012). Oğlu Semih Büyükcoşkun'un verdiği bilgilere göre, ortaokulda resim öğretmenini olan ressam Mustafa Turgut Tok'ad (1901–1988), Büyükcoşkun'daki yeteneği fark eder ve kendisinin resme yönelmesini teşvik eder. Büyükcoşkun, 1941 yılında İkinci Dünya Savaşı nedeniyle ailesiyle Bursa'ya taşınır. Aynı yıl, o zamanlar Yenyol olarak bilinen bugünkü İnönü Caddesi'nde Osmaniye Otelinin civarında

atölyesi bulunan Hattat Sami'nin yanında çalışmaya başlayarak mesleği öğrenir (Büyükcoşkun, Kişisel iletişim, Ocak 2022). Kaplanoğlu'na göre (2013), Hattat Sami, pirinç tanesi üzerine besmele yazdığı söylenen, Bursa'nın son asırda yaşamış en ünlü hattatlarından (s. 61). Aynı yılın temmuz ayında askerlik görevini yapmak üzere Gaziantep'e gider. İzin günlerinde Ali Usta gibi kentteki yerel sanatkârlarla tanışır. 1945 yılında askerlik görevini tamamladıktan sonra Ulu Cami'nin yakınındaki Arakiyeciler Çarşısı'nda Hattat Hamdi'nin yanında çalışmaya başlar (Büyükcoşkun, kişisel iletişim, Ocak 2022). Hattat Hamdi Doğuş, Haris Öncel gibi Bursa'nın son hattatlarını yetiştirmiş, değirmen taşı ve mezar taşı nakşeden eski bir nakkaştır (Kaplanoğlu, 2013, s. 62). Burada tabelanın yanı sıra —Güler'in tabelacılıktan kalan vaktinde uğraştığı gibi— köşe yastıkları ve kırlentler üzerine çalışır (Dostoğlu ve diğerleri, 2010, s. 362). Aziz Nesin de 1948 yılının şubat ayında dört ay boyunca sürgün olarak kalacağı Bursa'ya geldiğinde, eski evlerin misafir odalarında koltuk, kanepeler arkalarına, divanlara konulan parlak kumaşlı köşe yastıklarının yüzlerini yağlıboya ile resimlediğini söyler. Kapalı Çarşı'da bir dükkândan sipariş aldığı renk renk ipekli kumaşlar üstüne gül, menekşe, kedi, manzara, özellikle de ay ışığının yansıdığı romantik görümlü göl resimleri çizer (Nesin, 1984, s. 55). Büyükcoşkun, Aziz Nesin'in parasız kaldığı zamanlarda işlediği yastıkları ustasına sattığından bahsetmektedir (Dostoğlu ve diğerleri, 2010, s. 362).

1947–1948 yıllarında Tezmen, Mehmet Büyükcoşkun'u yanına çırak olarak alır ve Fidan Han'ın önündeki dükkânda birlikte çalışmaya başlarlar. Bursa'nın en eski ustalarından olan Tezmen, Mehmet Büyükcoşkun'un asıl ustası olur. Birlikte birkaç yıl çalıştıktan sonra Bursa, Mustafa Tezmen'e yetmez ve 1950'lerin başında İstanbul'a taşınır (Büyükcoşkun, kişisel iletişim, Ocak 2022).

Görsel 5. Mustafa Tezmen'in İstanbul'da yaptığı apartman resimleri (Bayar, tarihsiz).

Görsel 6. Mustafa Tezmen'in İstanbul'da yaptığı apartman resimleri (Bayar, tarihsiz).

Tezmen, İstanbul'a taşınınca yalnız tabelacılık yapmakla kalmaz, birçok tabela ressamı gibi resim de yapar. Güven Bayar'ın İstanbul'da apartman resimleriyle ilgili yürüttüğü araştırma sonucunda Tezmen'in Fatih, Şişli ve Bakırköy gibi semtlerde kompozisyonları birbirinden farklı, akademik resim eğitimi almış bir ressam üslubuyla yaptığı imzalı apartman resimleri ortaya çıkmıştır. Bayar'ın (Kişisel iletişim, Aralık 2022) verdiği bilgilere göre Görsel 5'te üst sırada yer alan, her ikisi de günümüze ulaşan karşılıklı duvarlara çalıştığı 1950 tarihli Kız Kulesi ve manzara temalı duvar resimleri amatör ressamalarda görülmeyen bir üslupla yapılmıştır. Aynı görselde alt sırada yer alan yine karşılıklı duvarlar üzerine çalıştığı 1964 tarihli duvar resimleri ise yok edilmiştir. Görsel 6'da sağda yer alan ve günümüze ulaşamayan duvar resmi figürlerinin anatomisi, kompozisyon, renk ve fırça kullanımı açısından sanat eğitimi almadığı bilinen Tezmen'in üslubunun yetkinliğe eriştiği örneklerden biridir.

Tabelacılıkta her şeyin fırça olduğunu vurgulayan ve teknoloji gelince fırçanın bittiğinden yakınan Mehmet Büyükcoşkun ise 1948 yılında Orhan Cami ile Koza Han'ın girişi arasındaki

Görsel 7. Mehmet Büyükcoşkun, Havana Traş Sabunu için yaptıkları ve dükkanının hemen karşısında Orhan Cami'nin duvarına yasladıkları tabelanın önünde (Dostoğlu ve diğerleri, 2010, s. 363).

Görsel 8. Necdet Şapolyo hazırlanan tabelayı monte ederken (Şapolyo, 1950).

Orhan Boğazı olarak geçen aralıkta *Tabelacı Mehmet* adında bir dükkân açar (Dostoğlu ve diğerleri, 2010, s. 362). Günümüzde *Bursa Kebapçısı* adlı restoranın olduğu binanın karşısındaki cami duvarında, o dönemden kalma boya izleri hâlen bulunmaktadır (Görsel 3-4).

1964 yılında ilk ışıklı tabelanın örnekleri olarak Nur Kola ve Uludağ Gazoz gibi firmaların ışıklı tabelalarını yaptığını ve bütün direkleri tabelayla donattığını söyleyen Büyükcoşkun, 1948 ila 1979 yılları arasında bu dükkânda yaklaşık altmış çırak yetiştirir (Dostoğlu ve diğerleri, 2010, s. 362). Başta oğlu Semih Büyükcoşkun olmak üzere Rahmi Tartan, Mesut Balıca, Serdar Gülsaçan, Süleyman Güzelil ve aynı zamanda kız kardeşinin çocuğu olan Necdet Şapolyo bu isimlerden bazılarıdır. 1969 yılında geçirdiği katarakt ameliyatından sonra, işleri çoğunlukla oğlu Semih Büyükcoşkun (d. 1951) devam ettirir (Büyükcoşkun, kişisel iletişim, Ocak 2022).

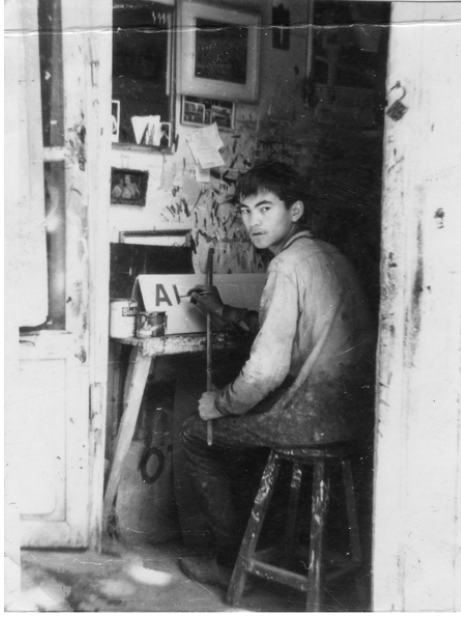
Büyükcoşkun, 1 Mayıs 1979 tarihinde dükkânının bulunduğu yapının yıkılması nedeniyle 2. İmaret Sokak'taki binaya taşınır ve 2010 yılına kadar burada çalışmaya devam eder (Görsel 10). 2010 yılında *Ördekli Kültür Merkezi* civarında bir dükkân açar, altı ay kadar çalıştıktan sonra mesleği bırakır. Büyükcoşkun, fırça tabela ressamlığının yanı sıra suluboya resimler de yapar. 1950'lerin sonunda Karamürsel'de kurulup 1977 yılında kapatılan Amerikan Üssü'ndeki askerler, Bursa'ya gelerek Büyükcoşkun'un resimlerini satın alırlar. Ayrıca 2002 yılında Tayyare Kültür Merkezi'nde kişisel suluboya resim sergisi açar. 9 Ekim 2012 tarihinde ise vefat eder (Büyükcoşkun, kişisel iletişim, Ocak 2022).

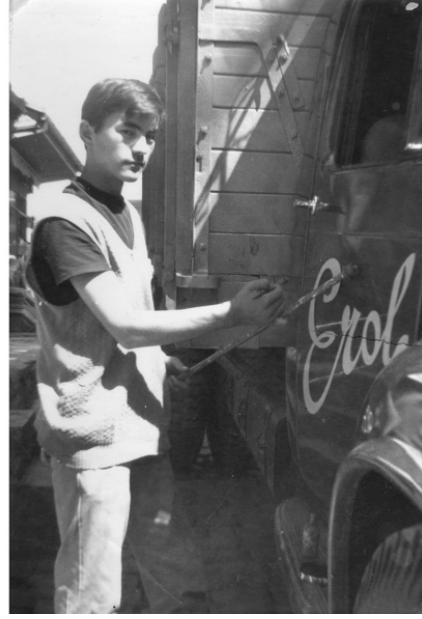
Görsel 9. Semih Büyükcoşkun'un 1984 yılında yaptığı Atatürk Caddesi'nde bulunan Uyumaztürk Samanlılar İş Merkezi'nin cam yazısı (Ertürk, 2022).

Görsel 10. 1979 yılında taşındıkları 2. İmaret Sokak'taki günümüzde Kızılay Kan Bağışi Merkezi'nin hemen yanında, kumaş pazarı olarak kullanılan bina (Ertürk, 2022).

Görsel 11. Mesut Balıca, Mehmet Büyükcoşkun'un Orhan Cami'nin aşağısındaki dükkânında (Balıca, 1965).

Görsel 12. Bir kamyonetin kaplarına yazı yazarken (Balıca, 1966).

Büyükcoşkun'un yanında çıraklığa başlayan isimlerden biri de 1960 yılında yaşanan askerî darbenin ardından ailesiyle birlikte Adapazarı'ndan Bursa'ya dönen Mesut Balıca'dır (1949-1998). Babası, Araba Ressamı Numan Balıca'nın yanında araba resimlemesiyle işe başlayan Mesut Balıca, Bursa'ya döndüğünde Büyükcoşkun'un Koza Han'ın girişindeki dükkânında çalışmaya başlar (Görsel 11) (Ertürk, 2021, ss. 174-175).

Görsel 13. Mesut Balıca, 1969 yılında yapılan Bursa Millî Fuarı için hazırladığı duvar resminin ve dekorun yanında (Balıca, 1969).

Balıca, yalnız yazı çalışmaları yapmakla kalmaz, aynı zamanda resimleme çalışmalarında da babasının yanında edindiği beceriyi gösterme fırsatı bulur. Görsel 13'te 1969 yılında beşincisi düzenlenen Bursa Millî Fuarı için duvar üzerine uyguladığı kılıç kalkan figürü ve dekorun önünde görülmektedir. Bursa'da uzun süre kalmayan Balıca, ailesiyle birlikte Adapazarı'na döner ve burada Mesut Reklam adında bir atölye açarak işlerine devam eder (Ertürk, 2021, ss. 174-175). Çoğu tabela ressamında olduğu gibi Balıca da yalnızca yazı değil, resim yeteneğiyle de kendini göstermektedir.

Görsel 14. Necdet Şapolyo Koza Han girişindeki dükkânda 1952 yılının Haziran ayında izinli olduğu günlerde tabela yazarken (Şapolyo, 1952).

Görsel 15. Mehmet Büyükcoşkun ve Necdet Şapolyo, Gökmener Eczanesi için hazırladıkları tabelanın önünde (Şapolyo, 1959).

Tayfur Şapolyo'nun (Kişisel iletişim, Ocak 2022) verdiği bilgilere göre, tarihçi Enver Behnan Bey'in (1900-1972) yeğeni olan Necdet Şapolyo (1928-2010), İzmir ve Diyarbakır gibi kentlerde hava ulaştırma astsubayı olarak görevinde onuncu yılını tamamladıktan sonra askerliği bırakarak 1958 yılında aynı zamanda dayısı olan Mehmet Büyükcoşkun'un Orhan Cami'nin aşağısındaki dükkânında (Görsel 3) çalışmaya başlar. Boş zamanlarında 1951 model Chevrolet marka otomobiliyle dolmuşçuluk yapar.

1960'lı yılların sonunda fırça tabelaların popülerliğini yitirmesi, onun yerine ışıklı reklamların artması nedeniyle tabelacılık ve dolmuşçuluktan biriktirdiği bir miktar parayla Büyükcoşkun'un dükkânını devralarak Kapalı Çarşı'da Bakırcılar tarafındaki Ertaş Çarşısı'nda Necdet Işıklı Reklam İşleri adıyla kendi dükkânını açar (Şapolyo, kişisel iletişim, Ocak 2022).

Sedat Tartan'ın (Kişisel iletişim, Nisan 2022) verdiği bilgilere göre, Büyükcoşkun'un yetiştirdiği ve daha sonra Bursa'da açık hava reklamcılığının önde gelen isimlerinden biri olacak olan Rahmi Tartan, 1934 yılında Bursa'da doğar. Fomara'daki İstiklal İlkokulu'nda okur. Soyadını, bakkal olan babasının kullandığı tartıdan alır. Oto boyacısı olan dayısının yanında iki yıl kadar çalışır. Hüzmen Petrol'ün olduğu Faytoncular Hanı olarak da bilinen bugünkü Hüzmen Plaza'da faytoncuların yanında bir yıl kadar süslemeci olarak çalışır, daha sonra Büyükcoşkun'un yanında fırça tabelacılığını öğrenen Tartan, henüz 18 yaşında iken 1952 yılında Cumhuriyet Caddesi'nde Eski Tahıl Hanı olarak da bilinen Galle Han'ın yakınında Reklam-İş adındaki kendi dükkânını açar, üç yıl kadar çalıştıktan sonra dükkânını kardeşi Sami Tartan'a bırakarak askerlik görevi için Ankara'ya gider. İki yıl süren askerlikten sonra 1956 yılında Bursa'ya döner, kardeşine bıraktığı yerde çalışmaya devam eder. 1959 yılında evlenir ve aynı yıl, ustalarının Bursa gibi küçük bir yer yerine İstanbul'da yeteneğini göstermesi gerektiğini söylemesi üzerine Necdet Şapolyo ile İstanbul'a gider ve birlikte 1959 yılının sonlarına doğru Eminönü Sirkeci Garı civarında Köseoğlu Pasajı'nda Desen Tabela adında bir atölye açarak İstanbul'a yerleşirler. Muhtelif firmaların yanı sıra Puro ve Fay sabunlarının işlerini yaparlar, taksi işletme işine girer ve civardaki taksilerin damalarını hazırlarlar. 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askerî darbenin ardından Tartan, Bursa'ya dönmek zorunda kalır ve 1961 yılında bugünkü İnönü Caddesi üzerinde ilçe minibüslerinin kalktığı garın karşısında (şu an Şentürk apartmanının/pasajının olduğu yer)

Görsel 16. Necdet Şapolyo, İş Bankası için hazırladığı ışıklı tabela ile Bakırcılar Ertaş Çarşısı'ndaki dükkânının önünde (Şapolyo, tarihsiz).

Görsel 17. Rahmi Tartan'ın Reklam-İş Tabela adlı dükkânı (Tartan, 1961).

Süleyman Seyman (ö. 1974) ve Mithat Eligür ile Reklam-İş Tabela adında yeni bir dükkân açar.

Görsel 18. Rahmi Tartan'ın Kafoğlu Sabunları ve Ender Zeytincilik için hazırladığı çalışmalar (Tartan, 1972).

Rahmi imzasını Playmont taksilerinin logosundan esinlenerek tasarlar. Uzun yıllar boyunca Bursa'da BP'nin, Gemlik'teki Kafoğlu Sabunları ile Ender Zeytincilik'in, Uludağ Gazoz ve Elvan Gazoz'un ayrıca Coca-Cola'nın yirmi dokuz yıl boyunca Güney Marmara'daki işlerini yapar. Tartan'ın harflemedeki maharetinin yanı sıra yaptığı ürünlerdeki resimlemeler de dikkat çeker. Görsel 18 ve 19'da görüldüğü üzere, hazırladığı çalışmalarda özellikle figür çizimleri baskındır. Bu figürler için Amerika menşeli dönemin resimli kitaplarından yararlanır.

Tartan, 1974 yılında on beş yıl kadar kalacağı Hüzmen Plaza'nın dışındaki sıra dükkânlara taşınır. 1989 yılında inşa edilen Yılmaz İş Merkezi'nde bir yazıhane satın alır ve dükkânını Hüzmen Plaza'nın dışındaki atölyeye taşır. Bu sırada 1992-1993 yılları arasında bugün hâlâ faaliyette olan Samanlı Caddesi Yavuz Sultan Selim Mahallesi'nde genişçe bir atölye inşa ettirir. Üniversiteyi bitirip askerlik görevini tamamlayan oğlu Sedat Tartan, 1993 yılında Coca-Cola işlerini üstlenerek babasının yanında çalışmaya başlar. Rahmi Tartan, mesleki

yaşamı boyunca birçok çırak yetiştirir. 1957 yılında ilkokulu bitirip çıraklığa başlayıp askere gidene kadar on yılı aşkın Tartan'ın yanında çalışan Süleyman Gümüş'ün yanı sıra Arif Tumba, Rahmi Tokaç, Haluk Ayaktaş, Vedat Karanfil, Fevzi Sert ve İbrahim Tunalı bu isimlerden bazılarıdır. Bursalı tabela ressamları, genelde büyük iş aldıklarında birlikte, daha küçük çaplı işlerde ayrı çalışırlar. Necdet Şapolyo 2010, Rahmi Tartan 2020 yılında vefat edene kadar çalışmayı sürdürürler (Tartan, kişisel iletişim, Nisan 2022).

Görsel 19. Rahmi Tartan'ın çalışmalarından muhtelif örnekler (Tartan, tarihsiz)

Tabela Ressamı Süleyman Gümüş'ün (kişisel iletişim, Nisan 2022) verdiği bilgiye göre Tezmen, Büyükcoşkun'un yanı sıra Mitat Eligür'ün de (1934-1993) ustasıdır. 23 Mayıs 2022 tarihinde e-posta ile yapılan görüşmede Mitat Eligür'ün oğullarından Nihat Eligür de bu bilgiyi teyit eder. Nihat Eligür'ün (Kişisel iletişim, Mayıs 2022) verdiği bilgilere göre, 1934 yılında Bursa'da doğan Mitat Eligür, ortaokul öğrenimini yedinci sınıfa kadar sürdürür ve on üç yaşında Mustafa Tezmen'in yanında çıraklığa başlar. On altı-on yedi yaşlarında Bursa otogarında bir atölye açarak şehirlerarası otobüslerin üzerine çeşitli uygulamalar yapar. Giderek işlerini büyüten Eligür, fırça tabelalar ve resimlemeler dışında o dönem revaçta olan duvar resimleri de yaparak kentte belirli bir tanınırlığa erişir. Yeni malzeme ve teknikleri uygulamakta mahir olduğunu gösteren Eligür, yabancı dergilerde gördüğü ışıklı neon tabelaları Türkiye'de ilk defa uygulayanlardan birisi olur. Daha sonraları sektörün daha büyük olduğu Ankara'ya taşınır. Burada neon tabelaların gerektirdiği ürünlerden olan cam şekillendirme işine girerek araba camı üretmek için girişimlerde bulunur ancak Ankara'da işler istediği gibi gitmez ve 1960 yılında yapılan askerî darbenin ardından Rahmi Tartan ile Bursa'ya geri dönerek Reklam-İş Tabela'da çalışmaya başlarlar. O yıllarda Türkiye'de üretilmeye başlanan akrilik plakayı şekillendirerek endüstriyel reklam alanında ilk kullanan kişilerden birisi olur. Tezmen'in yönlendirmesiyle 1964 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nden dönen ve endüstriyel reklam alanında yatırım yapmak isteyen

kişilerle ortak olarak İstanbul'a taşınır ve Eliz Reklam adlı bir firma kurar. Daha sonraları ortakların ayrılma kararı üzerine 1966 yılında Olcay Reklam, 1982 yılında Oba Reklam'ı kurar. 1993 yılında hayata veda ettikten sonra üç oğlu Oba Reklam'ın devamı olarak Standart-TİM adlı şirketle çalışmalarını devam ettirir.

Sonuç

Bilgisayarın grafik üretimine girmesinden evvel levha, tabela, cam yazısı, duvar yazısı, apartman isimliği, bez afiş gibi görsel iletişim ürünleri elle üretilir. Yerelin görsel iletişim ihtiyaçlarını karşılayanlar ise genellikle eli fırça tutan, formal bir eğitim almayı usta-çırak ilişkisiyle yetişmiş kişilerden oluşur. Usta-çırak ilişkileri, sanat veya tasarım okullarının bulunmadığı bölgelerde, informal eğitim kurumlarına dönüşür; birçok sanatkarın yetişmesine ön ayak olduğu gibi yok olmaya yüz tutmuş birçok sanatın da günümüze ulaşmasını sağlar.

Tabela ressamaları, genellikle ticaretin yoğun olduğu çarşı, meydan gibi kent merkezlerinde bulunurlar. Yalnız görsel iletişim ürünlerini değil, resimleme, süsleme gibi buldukları bölgenin ihtiyaçlarına göre çeşitlenen ürünleri de hazırlarlar. Bu açıdan kentlerin yerel görsel iletişim tarihi, kendine özgü özelliklere sahip olabilmektedir. Örneğin Adapazarı'nda usta-çırak ilişkisi perspektifinde günümüz reklamcılarının yetişmesine yol açanlar arasında araba ressamları², Bursa'da ise hattatlar bulunur. Bursa'nın Osmanlı'ya başkentlik yapmış oluşu; Ulu Cami, Yıldırım Camii, Yeşil Cami, Emir Sultan Camii, Muradiye Külliyesi, Hüdavendigar Cami gibi tarihî camilerin varlığı hattatlığı geliştirmiş, Osmanlı'dan gelen hattatlık geleneği Bursa'da nice tabela ressamının yetişmesine vesile olmuştur.

Ticaretin yoğun olarak yaşandığı hanlar bölgesinde özellikle Tuzpazarı ve Sahaflar Çarşısı, birçok sanatkarın yetiştiği merkez konumundadır. Tuzpazarı Camii'nin imamı Hattat Ali Efendi, İbrahim Efendi ve Tuzpazarı İmamı olarak ünlenen Mustafa Efendi kendisinden sonra gelecek sayısız öğrenciyi yetiştirmiştir (Kaplanoğlu, 2013, ss. 61-62). Yirminci yüzyılın başında Harf Devrimi ile kurumların, dükkânların tabelalarının yeni alfabeyle çevrilmesinin gerekliliği tabelacılığa hız kazandırmış, bu değişimde hattatlar başvurulan ilk kişiler olmuşlardır. Dükkânına astığı levhada Cemal Nadir Güler de kendini hattat ve ressam olarak nitelemiştir. Hattatlar, yalnız hat sanatını icra etmeyip istendiğinde tabela da yazmış, Bursa'daki fırça tabelacılığına yön veren isimleri yetiştirmiş ve yetiştirdikleriyle kendisinden sonra gelenlerin önünü açmışlardır. Her ne kadar fırça tabelacılığı, bilgisayarın grafik üretim sürecine dâhil olmasıyla yok olmaya yüz tutmuş olsa da kendilerinin yetiştirdiği kişiler, hâlen endüstriyel reklam alanında hizmet vermeye devam etmektedirler. Sözü geçen ve Bursa'da fırça tabelacılığında öncülük etmiş kişilere ek olarak Elif Reklam'dan Sami Sarpça (1932-2022), Kemal Reklam'dan Kemal Gümüş (1945-2016), Gümüşel Reklam'dan Süleyman Gümüş (1944-....), Zuhul Reklam'dan Süleyman Seyman (....-1974) ve Arif Tumba (1945-2023), Folpa'dan Seyfettin Işığbol (1955-....), Yılmaz Tabela'dan Yılmaz Çıra ve Ece Reklam'dan Mehmet Varol gibi isimler de bulunmaktadır. Açık hava ve Endüstriyel Reklamcılar Derneği'nin 26 Mart 2011 tarihinde Bursa'da düzenlediği Ustalara

² Adapazarı örneğine ilişkin bir inceleme için Ertürk, M. (2021). Halk Resminden Grafik Tasarıma: Numan Balıca ve Adapazarı'nda Yetiştirdikleri. *Millî Folklor*, 17 (130), ss. 168-184.

Saygı töreninde bu isimleri bir araya getirerek kendilerine onur belgesi de vermiştir (Açık hava Reklamcılar Derneği, 2011, s. 20). Bu çalışma, Bursa'da etkin olmuş belli başlı isimlerle sınırlandırılmıştır. Kuşkusuz araştırma devam eden bir süreçtir. İlerleyen yıllarda yapılacak araştırmalarla eklenecek yeni verilerin Bursa'nın yerel görsel iletişim tarihinde yer alan nice tabela ressamını gün yüzüne çıkaracağı umulmaktadır.

Son yıllarda dünyada ve Türkiye'de görsel iletişim ürünlerinin üretiminde geleneksele dönüş yaşanmaktadır. Görsel iletişim tasarımcılarının bilgisayar başından kalktıkları; tipo baskı, kolaj ve özellikle fırça tabela gibi geleneksel üretimlere yöneldikleri görülmektedir. İstanbul'da Klasik Tabela Atölyesi'nin kurucusu Bürkan Özkan ve Eskişehir'de *Fırça Tabelacılığında Dün, Bugün ve Yarın* başlıklı yüksek lisans tezini yazan ve aynı zamanda tabela ressamlığı yapan Ayşe Dilruba Güneysu Canbek bu tasarımcıların başında gelmektedir (Güneysu Canbek, 2020). İlginin arttığı, bu alana yönelik yayınlardan da anlaşılmaktadır. Berlin'in tipografik mirasını serimleyen *Berlin Typography*, Londra'nın duvarlarında silinmeye yüz tutmuş duvar yazılarını arşivleyen *Ghost Signs: A London Story*, yine Londra'daki sokak levhalarına ilişkin *London Street Signs* gibi kitaplar, Sam Roberts tarafından yayımlanan tamamen fırça tabelacılığına yönelik *Blag* adlı dergi; yurtiçinden C. M. Kösemen'in İstanbul'daki apartman isimliklerini derlediği *The Disappearing City: Hand-painted Apartment Signs and Architectural Details from 20th-Century Istanbul* başlıklı kitabı bu alana ilişkin ilginin somut örnekleridir. Ayrıca kent belleğinin önemli görsel bileşenleri olan kentlerin tipografik miraslarını geleceğe de taşımaktadır. Dolayısıyla bu ürünlere geçmişe övgü veya bir dönemin nostaljik imgeleri olarak bakılmamalıdır. Bu ürünleri, daha geniş bir çerçevede ele alarak görsel iletişim tasarımı tarihimizin yetkin hale gelebilmesi için ulusala eklemlenmesi gereken yerel unsurlar ve kentlerin yaşadığı hızlı değişim nedeniyle günden güne kaybettiğimiz toplumsal hafızamızın parçaları olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Kaynakça

- Açık hava Reklamcılar Derneği. (Mart 2011). *Bursa'da Açık hava Reklamcılar Derneği Ustalara Saygı Töreni Yapıldı*. <https://www.ared.org.tr/app/uploads/bulletin/pdf/1302031488-mart-2011-163.pdf>
- Balıca, K. (1965). Mesut Balıca, Mehmet Büyükcoşkun'un Orhan Cami'nin aşağısındaki dükkânında [Fotoğraf]. Kişisel arşiv.
- Balıca, K. (1966). Bir kamyonetin kapılarına yazı yazarken [Fotoğraf]. Kişisel arşiv.
- Balıca, K. (1969). Mesut Balıca, 1969 yılında yapılan Bursa Millî Fuarı için hazırladığı duvar resminin ve dekorun yanında [Fotoğraf]. Kişisel arşiv.
- Bayar, G. (tarihsiz). Mustafa Tezmen'in İstanbul'da yaptığı apartman resimleri [Fotoğraf]. Kişisel arşiv.
- Bayar, G. (5 Aralık 2022). Kişisel iletişim.
- Bilgi, S. G. (2006). *Erken Cumhuriyet Döneminde Bursa'da Gündelik Yaşam* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyükcoşkun, S. (2 Ocak 2022). Kişisel iletişim.
- Dalkılıç, D. (2018, Mart 26). *Bursa'da Cemal Nadir, Cemal Nadir'de Bursa*, <https://www.belgeseltarih.com/bursada-cemal-nadir-cemal-nadirde-bursa/>
- Dalkılıç, D. (2020, Aralık 22). *Cemal Nadir, Bursa ve Amcabey*. https://www.belgeseltarih.com/cemal-nadir-bursa-veamcabey/#Yildizi_Parlayan_Tabelaci

- Dostoğlu, N., Gürsakal, N., Öcalan, H. B., Elbas, A. (Ed.). (2010). *Çarşının öyküsü*. Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Ertürk, M. (2021). Halk resminden grafik tasarıma: Numan Balıca ve Adapazarı'nda yetiştirdikleri. *Millî Folklor*, 17 (130), 168–184.
- Ertürk, M. (2022). Dükkânın bugünkü görünümü [Fotoğraf]. Kişisel arşiv.
- Ertürk, M. (2022). Semih Büyükcoşkun'un 1984 yılında yaptığı Atatürk Caddesi'nde bulunan Uyumaztürk Samanlılar İş Merkezi'nin cam yazısı [Fotoğraf]. Kişisel arşiv.
- Ertürk, M. (2022). 1979 yılında taşındıkları 2. İmarek Sokak'taki günümüzde Kızılay Kan Bağışı Merkezi'nin hemen yanında, kumaş pazarı olarak kullanılan bina [Fotoğraf]. Kişisel arşiv.
- Eligür, K. H. (Yay. Haz.) (2015). *Açıkavada dünden bugüne ustalarımız*, Açıkava Reklamcılar Derneği Yayınları.
- Eligür, N. (7 Nisan 2022). Kişisel iletişim.
- Güler, C. N. (28 Şubat 1947). Hayatım ve sanatım, *Cumhuriyet Gazetesi*. 2.
- Güneysu Canbek, A. D. (2020). *Fırça tabelacılığında dün, bugün ve yarın* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Kaplıanoğlu, R. (2013). *Elveda Bursa*, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları.
- Nesin, A. (1984). *Bir sürgünün anıları*, Adam Yayıncılık.
- Sipahioğlu, A. (2007). Bir kimlik: Cemal Nadir. *Yedi*, (1), 66–71.
- Gümüş, S. (7 Nisan 2022). Kişisel iletişim.
- Şapolyo, T. (tarihsiz). Necdet Şapolyo, İş Bankası için hazırladığı ışıklı tabela ile Bakırcılar Ertaş Çarşısı'ndaki dükkânının önünde [Fotoğraf]. Kişisel arşiv.
- Şapolyo, T. (1950). Necdet Şapolyo hazırlanan tabelayı monte ederken [Fotoğraf]. Kişisel arşiv.
- Şapolyo, T. (1952). Necdet Şapolyo Koza Han girişindeki dükkânda 1952 yılının haziran ayında izinli olduğu günlerde tabela yazarken [Fotoğraf]. Kişisel arşiv.
- Şapolyo, T. (1959). Mehmet Büyükcoşkun ve Necdet Şapolyo, Gökmener Eczanesi için hazırladıkları tabelanın önünde, 9 Kasım 1959, Bursa [Fotoğraf]. Kişisel arşiv.
- Şapolyo, T. (1 Ocak 2022). Kişisel iletişim.
- Tartan, S. (tarihsiz). Rahmi Tartan'ın çalışmalarından muhtelif örnekler [Fotoğraf]. Kişisel arşiv.
- Tartan, S. (1961). Rahmi Tartan'ın Reklam-İş Tabela adlı dükkânı [Fotoğraf]. Kişisel arşiv.
- Tartan, S. (1972). Rahmi Tartan'ın Kafoğlu Sabunları ve Ender Zeytincilik için hazırladığı çalışmalar [Fotoğraf]. Kişisel arşiv.
- Tartan, S. (7 Nisan 2022). Kişisel iletişim.
- Tunaşat, O. (tarihsiz). Mehmet Tevfik Tunaşat ve yaptığı resimlerden örnekler [Fotoğraf]. Kişisel arşiv.
- Tunaşat, O. (30 Ağustos 2022). Kişisel iletişim.
- Yavuz, K. (2002). *Cemal Nadir Caddesi*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Yücebaş, H. (1957). *Cemal Nadir: Hayatı-Karikatürleri-Hatıraları*, Dizerkonca Matbaası.